



Antwerpen, 17 juni 1939. Gustav Schröder, kapitein van de Duitse oceaanstomer "Saint-Louis" bespreekt met de Belgische autoriteiten de ontschepping van ongeveer 900 Joodse vluchtelingen.

### het verhaal van de *Saint-Louis* — migranten op de dool

Op 13 mei 1939 verlaat de *Saint-Louis* Hamburg met bestemming Cuba. Aan boord zijn 937 passagiers, voor het merendeel Joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oost-Europa. In Cuba hopen ze lang genoeg te kunnen blijven, tot ze in de Verenigde Staten — hun eigenlijke reisdoel — worden toegelaten. Sinds 1924 geldt in de VS immers een immigratiebeperking (met een jaarlijks quorum van 27 370 voor migranten uit Duitsland en Oostenrijk — terwijl de vraag naar immigratievergunningen vele malen hoger is).

De Joodse emigranten hebben hun eigendommen tegen spotprijzen verkocht om hun land (en/of de concentratiekampen) te kunnen verlaten, en om de reiskosten, de immigratierechten en de waarborgen aan de rederij te betalen. Voor het Duitse Nazi-bewind komt het erop aan te tonen dat de Joden vrijwillig Duitsland verlaten, maar dat ze elders niet welkom zijn. [En allicht gaan tussen de honderden échte vluchtelingen ook enkele Duitse spionnen mee.]

Kort voor de afreis heeft Cuba echter, onder druk van de publieke opinie, zijn onthaalpolitiek gewijzigd, wat de passagiers niet, maar de verantwoordelijken van de rederij wel weten. Wanneer de *Saint-Louis* op 27 mei in Havana aanmeert mogen slechts 28 passagiers het schip verlaten. Pogingen en inspanningen (onder meer van het *Jewish Joint Distribution Committee*) om in de Verenigde Staten, en nadien ook in Canada, aan land te mogen gaan, leveren niets op. Zowel in Cuba als in de Verenigde Staten en Canada is de publieke opinie gekant tegen verdergaande Joodse immigratie. Uiteindelijk keert het schip naar Europa terug, waar het op 17 juni in Antwerpen aanmeert. De Belgische, Nederlandse en Franse overheden aanvaardden elk ongeveer 200 passagiers, Groot-Brittannië een kleine 300.

Een van de reizigers op de *Saint-Louis*, toen in 1939, was het Berlijnse meisje Hannelore Klein, de moeder van de in 1971 geboren Nederlands-Amerikaanse schrijver Arnon Grunberg — ook Marek van der Jagt —, een laatkomertje in de familie Grünberg-Klein.

[Grunberg schrijft liever niet over de tragische familiegeschiedenis — een begrijpbare terughoudendheid —, maar in 1995 (hij was 24) trok hij wel bij wijze van spreken *zijn moeder achterna*: hij vestigde zich in New York, waar hij nog steeds woont en werkt. Rekening houdend met de Marek van der Jagt-episode is het best mogelijk dat hij ginds, onder een ander pseudoniem, ook als Amerikaans schrijver pogt door te breken.]

De zwerfvaart van de *Saint-Louis*, die in 1939 door de publieke opinies met aandacht werd gevolgd, heeft wellicht Jan de Hartog geïnspireerd toen hij in 1941 het toneelstuk "*Schipper naast God*" schreef, dat in 1943 in Engeland in première ging. Het verhaal speelt in 1938: nadat de 146 Joodse vluchtelingen aan boord van de "*Hoop voor Allen*" in Montevideo niet aan land zijn kunnen gaan, en na lange discussies met wereldlijke en kerkelijke gezagsdragers, besluit Kuiper (de kapitein) zijn schip in de Amerikaanse wateren tot zinken te brengen, zodat de marine wel verplicht is de Joden te redden.

"Dus wanneer ik met mijn honderdzesenzeventig Joden de zee opvaar en daar verrek van honger en dorst [en niet langer probeer hen in Amerika aan land te zetten], tot ik een spookschip geworden zal zijn, dan ben ik een goed staatsburger?" (tweede bedrijf)

[Ook Jan de Hartog is uiteindelijk, *zijn personages achterna*, naar Amerika getrokken. Hij is daar een *Amerikaans* schrijver geworden, die sommige van zijn boeken naar het Nederlands vertaalde. Voor zijn nieuwe landgenoten was hij de *Dutchman*; voor Nederlanders werd hij omzeggens een landverrader. Tweemaal is De Hartog moeten vluchten. Een eerste maal uit bezet Nederland, omwille van de titel van zijn in 1940 verschenen "*Hollands Glorie*", dat allengs als een daad van verzet werd beschouwd; een tweede maal uit Houston, waar zijn roman "*The Hospital*" niet in goede aarde viel. Hij is altijd een eigengereid, borstelig schrijver gebleven.]

\* \* \*

**Als ik ooit een boek wil schrijven** — echt een boek: een roman — dan heb ik zelfs geen fictie nodig. Het verhaal ligt voor me: de *Saint-Louis*. [Tenzij inmiddels een of andere stichting de rechten op de naam en verhaal beheert, zoals ook de herinnering aan Anne Frank deskundig geprivatiseerd werd.] Niet vanuit het oogpunt van een passagier, maar vanuit de kapitein.

Niet één, maar drie verhalen schrijf ik dan; en in elk van de drie respecteer ik scrupuleus de feitelijke gegevens en gebeurtenissen op de *Saint-Louis*. Alleen de persoon en de beweegredenen van de kapitein vul ik telkens anders in.

De "eerste" kapitein is een succesvol vakman, met uitgesproken nationaalsocialistische sympathieën — hij vaart zoals Riefenstahl filmt. Zijn motivatie vind ik in de brieven van Martin Schulse uit de novelle "*Address Unknown*" van de Amerikaanse schrijfster Kressmann Taylor, uit 1938: "*Wordt de chirurg die een kanker wegneemt door onnozel sentiment geplaagd? Nee, hij snijdt in levend vlees, en doet daar niet moeilijk om. Wat we doen is wreed, inderdaad. Maar elke geboorte is wreed. Onze [nationale] wedergeboorte is dat ook.*"

De "tweede" kapitein, hij wil de Joden redden. Van vóór Hamburg tot ná Antwerpen zoekt hij een uitweg, en in Havana hoopt hij dat de Cubaanse autoriteiten uiteindelijk, en zoals gebruikelijk, om te kopen zijn. Maar zijn motivatie is niet noodzakelijk Kuiper's gods- en wereldbeeld — uit "*Schipper naast God*".

De "derde" kapitein, tenslotte, is een weifelaar. Hij vervloekt de dag waarop hij die rot-job aanvaard heeft, en wil zijn eigen inbreng en verantwoordelijkheid nog het liefst minimaliseren. Hij drijft — figuurlijk althans — met de golven mee, maar heeft daar wel zijn vragen bij.

Allicht de boeiendste — en meest herkenbare figuur.